

Temaya Mirin û Piştî Mirinê di Hizra Feqîyê Teyran de

Diler AYDOĞAN

Kurte

Ev xebat derbarê temaya mirin û piştî mirinê di hizra Feqîyê Teyran de hatîye kirin. Temaya teslîmbûn û mirinê yek ji hizra sereke ye di edebîyata kurdî ya klasîk de. Derbarê vê mijarê de Feqîyê Teyran gelek nimûne dane û em ê jî di vê xebatê de li ser van nimûneyan bixebitin. Di encamê de jî em dibînin ku Feqîyê Teyran helbestên xwe ji bo şîretkarî û hişyarkirinê nivîsîye. Bi rêya helbestan ve dixwaze xema xwe ya civakî derxîne pêşberî me û dixwaze civat dev ji hewes û zewqên dinyayê berde. Wî helbestên xwe wekî mertaleke îmanî raspirtîye civakê û jî gel xwestîye têkeve bin vê mertalê. Loma jî xema wî ya sereke di vê temayê de hişyarkirina rasteqîn ya alema bêdawî ye. Di vê gotarê de me armanc kirîye ku bi çend helbestên ji dîwana Feqîyê Teyran hatine hilbijartin em temaya mirin û piştî mirinê bidin ber xwe. Li gorî helbestên li ber dest em dê hewl bidin ku fikr û hizra Feqî ya derbarê axiretê de keşf bikin û bibin xwedî hin agahîyan.

Peyvên Sereke: Edebîyata Kurdî ya Klasîk, temaya mirinê, Temaya piştî mirinê, Şîret, Feqîyê Teyran

Feqîyê Teyran Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Teması

Özet

Bu çalışma Feqîyê Teyran'ın fikir dünyasındaki ölüm ve ölüm sonrası teması üzerinedir. Bu makalede Feqîyê Teyran'ın divanından seçilmiş bazı şiirler ile Teyran'ın fikir dünyasındaki ölüm ve ölüm sonrası temasının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu şiirlerden yola çıkılarak Teyran'ın ölüm ve ahiret ile ilgili fikir ve düşünceleri öne çıkarılmıştır. Teslimiyet ve ölüm teması Klasik Kürt Edebiyatının başlıca temaları arasındadır. Feqîyê Teyran da şiirlerinde çokça bu temaya değinmiştir. Feqîyê Teyran'ın şiirlerinde nasihat ve uyarma amaçlı endişeler görülmektedir. Teyran şiirleri ile toplumsal endişelerini dile getirip toplumdan dünyevi heves ve zevklerine kanmamasını istiyor. Teyran şiirlerini toplum için adeta bir kalkan gibi işlemiş ve toplumdan da bu kalkanın arkasına sığınmasını istemektedir. Dolayısıyla Teyran'ın ölüm ve ölüm sonrası teması nasihat ve toplumu uyarma çerçevesindedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm teması, Ahiret teması, Feqîyê Teyran, Öğüt, Klasik Kürt edebiyatı

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Issue: 18

Diler AYDOĞAN

Mastir, Zanîngeha Bîngolê

Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî

dilerbedirxani@gmail.com

Orcid: 0009-0002-6169-183X

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Received: 13.11.2023

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 19.12.2023

Makale Yayın Tarihi / Published: 25.12.2023

DOI: 10.56491/buydd.1390106

Atıf / Citation:

Aydoğan, D. (2023). Temaya Mirin û Piştî Mirinê

di Hizra Feqîyê Teyran de. Bingöl Üniversitesi

Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 9(18), 64-73

Theme of Death and Afterlife in Feqîyê Teyran Thought

Abstract

This study is about the theme of death and after death in Feqîyê Teyran's world of ideas. This article aims to examine the theme of death and the afterlife in Feqîyê Teyran's world of ideas with some selected poems from Feqîyê Teyran's divan. Based on these poems, Teyran's ideas and thoughts about death and the afterlife are highlighted. The theme of surrender and death is among the main themes of Classical Kurdish Literature. Feqîyê Teyran has also often touched upon this theme in his poetry. Feqîyê Teyran's poetry is characterized by concerns for advice and warning. Teyran expresses his social concerns in his poems and asks the society not to fall for worldly desires and pleasures. Teyran treats his poems as a shield for the society and asks the society to take shelter behind this shield. Therefore, Teyran's theme of death and the afterlife is within the framework of preaching and warning society.

Keywords: Theme of death, Theme of the afterlife, Feqîyê Teyran, Advice, Classical Kurdish literature

Destpêk

Di warê nivîsîna helbestan de, her helbestkar xwedî rê û rêbazên cihê cihê ne. Di berhemên helbestkarên edebîyata klasîk de carinan eşqa mecazî carinan jî eşqa îlahî dibe mijar, carinan ciwanîya siruştê carinan jî ciwanîya kaînatê dibe mijar herwiha helbestên ku derbarê civat, kesayetên girîng û komelayetî jî bûne mijara helbestên klasîk. Di îcrakirina helbestan de jî helbestkar xwedî taybetî û rê û rêbazên cihê ne herwiha ji bo merama xwe bînin zimên gelek caran metodên cuda di berhemên xwe de bikaranîne.

Bawerîya mirinê di dînê xiristîyanan de tekane rêya ku ji bo mirov bigihîje jîyana îlahî ye. Li gorî xiristîyanan mirin guherînek e. "Mesîh di mirina xwe de ji dinyayê derdikeve û ber bi Bav diçe" (Yu, 13:1). Di dînê musewîtiyê de, bi mirinê re mirov vedigere axa ku jê hatiye xuliqandin û ruh jî li Xweda vedigere. Ji ber vê yekê jî mûsewî bawerîya bihişt û cehenemê red dikin (Akbaş, 2002:37). Di bawerîya Zerdeştîyê de mirin dawîya jîyana maddî û neqlbûna jîyana manevî ye (Russell, 1989:63). Di dînê Îslamê de jî ruh ji beden vediqete û ji alema fanî ber bi alema bêdawî întîqal e. "ji bo hûn şukir bikin piştî mirinê me we ji nüve vejand" (Beqere, 56) Di îslamê de mirin ne wendabûn e ji nû ve jiyîn e.

Di edebîyata klasîk ya kurdî de temaya mirinê gelek caran derdikeve pêşberî me. Hizra mirinê di edebîyata tesewîfî de ji aliyê helbestkaran ve gelek caran bûye mijara sereke. Carinan temaya wan helbestan bi tirs û xofê hatine hunandin carinan jî wekî xelasîya jîyana dinyewî û gihîştina alema bêdawî ye.

Feqîyê Teyran ku helbestvanekî tesewîfî yê edebîyata kurdî ye, di warê gelek mijaran de helbestên xwe hunandîye û bi rêya wan helbestên xwe şîret û pend li derdora xwe kirîye û heta roja me jî hebûna helbestên wî bûye sedema hişyarkirina ruhîyetê. Feqî jî gelek caran di helbestên xwe de metodên cuda cuda bikar anîye. Feqîyê Teyran, di helbestên xwe de zimanê rexneyê, şîret û pendê, eşqa mecazî û îlahî û heta wehdeta wicûdê bikar anîye. Di hunandina helbestên xwe de bi exleb xwe dispêre civatê di vî warî de gelek helbestên wî yên ji bo civatê hişyar bike hene. Meriv dikare di vî warî de helbesta Şêxê Sen'an wekî mînak bide.

Di tesewîfê de avanîya eşqê, hêz û şîyanê dide helbestvan ku ji bo bikaribe merama xwe bîne zimên. Feqîyê Teyran jî di helbestên xwe de herî zêde temaya eşqê bikar anîye. Çendîn temaya eşqê berbelavtir be jî li gel wê temaya mirin û axiretê jî dikeve berçav çinku wekî her helbestkarê Edebîyata Tesewîfî, Feqî jî mirinê wekî merheleya destpêka gihîştina Xwedê dihesibîne.

Ji bilî edebîyata kurdî di edebîyata tesewîfê ya milletên dîtir de jî gelek nimûneyên vê temayê hene, ji ber ku mijara me bi edebîyata kurdî ya klasîk û Feqîyê Teyran ve sînardarkirî ye em dê behsa wan nekin. Di naveroka berhemên Feqî de em dibînin ku exleb wî li ser tesewîf û eşqê nivîsî ye herwiha li ser felsefe û fenafillahê jî helbestên wî hene. Ji ber ku mijara me temaya mirin û piştî mirinê ye em dê pitir li ser hizra wî ya fenafillahê, mirin û piştî mirinê rawestin. Ji ber ku mijara sereke mirin e divê em di tesewîfê de mirin çawa hatiye destnîşankirin wê jî bidin ber çavan û pênaseyekê ji bo vê têgihê bikin. Em dê mînanan ji helbestên Feqî yê

derbarê mirin û piştî mirinê de wekî çavkanî bikarbînîn û li ser wan mînakên temaya mirinê derbixin û şirove bikin. Li gorî daneyên li ber dest em dê hewl bidin ku vê xebatê bigihînin merheleyekê û encamekê jê derbixin.

1. Mirin di Tesewifê de

Di hizra tesewifî de mirin; tenê mirina laşî ye, ne mirina ruhî ye. (Çelik, 2009:122) Tiştêkî bi navê mirina ruhî tune ye. Mirin, ew ruhê ku ji alîyê Xwedê Teala ve hatîye dayîn dîsa li wî vegehrîn e. Ji tarîyê xilasbûn, gihiştina ronahîyê ye, destpêka jîyana rast û ebedî ye (Yakit, 1993:101). Li gorî vê pênaseyê meriv dikare bêje ku mirina dinyewî ne mirineke bêdawî ye, destpêka jîyana bêdawî ye. Divê meriv li dinyayê xwe tûşî kiryarên manewî bike û li benda mirinê bisekine. Di hedîsekê de Cenabê Pêxember di derbarê vê mijarê de wiha gotîye “berî mirinê bimirin” (*elAclûnî, Keşfû'l-Hafâ, 2:29*) di tesewifê de ev hedîs di mijara helbestan de gelekî kartêker e. Herwiha li ser vê hedîsê jî temaya mirinê ji teref gelek helbestvanên edebîyata klasîk ve hatîye bikaranîn û li gorî vê felsefeyê berhemê xwe nivîsîne.

Mirin ji bo her beşerê ku di kaînatê de dijî bêgûman heqîqetêke misoger e. Di ayeta 57. ya sureya Enkebûtê de mirin wiha hatîye wehîkirin: “Her nefis, dê mirinê tehm bike. Hûn dê herî dawî li me bînen vegehrandin” (Enkebût, 29/57). Xwedê Teala mirinê ji bo her kesî re ragihandîye û vê heqîqetê jî bi awayekî eşkere vegotîye. Her wekî zayîn heye, miheqeq dê mirin jî hebe. Lêbelê di bawerîya îslamî de mirina dinyewî tenê derîyê jîyana bêdawî vedike bi zîmanekî din, mirin zayîna jîyaneke nû ye. Her ji ber vê sedemê sofî mirinê wekî hurîyeta ruh dibînin û bi awayekî tirsnaq li mirinê nanîhêrin. Divê her beşerek bi mirinê re heval be û bi felsefeya fena-Allahê tevbigere da ku roja axiretê yanî piştî mirinê xwedî kiryarên qenc be.

Di hizra tesewifî de xala herî girîng yek jê jî keftelefa li pêşberî nefesê ye. Herwekî me li jor jî amaje pê anîyê kesên sofî bi felsefeya “berî mirinê bimirin” radibin. Ji ber ku mitesewif bi vî awayî xwe ji mirinê re amade dikin, ji mirinê natirsîn û bi mirinê dijîn herwiha ji jîyana fanî aciz in û demildest dixwazin li Xwa vegehrîn.

2. Temaya Mirin û Piştî Mirinê di Hizra Feqîyê Teyran de

Feqîyê Teyran yek ji helbestkarên gewre yê edebîyata kurdî ya klasîk e. Di warê tesewifî de tegihên jîyan û mirinê di helbestên xwe de tîkelî hevûdu kirîye. Temaya mirinê di helbestên wî de gelek caran derdikeve pêşberî me. Feqî li gorî rewş û haleta helbesta xwe temaya mirin û piştî mirinê rave dike. Carinan mirinê wekî xelasîya fanîbûnê dibîne carinan jî bo roja hesaban xwe mehcûb dibîne û mirinê bi awayekî tirsnaq nîşan dide her wiha di mersîyeya ku nivîsîye de jî ji ber ku ji hezkirîyên xwe cuda bûye xema mirinê dikêşe.

Feqîyê Teyran di her helbesta xwe de balê dikêşe ser qudsîyeta axiretê. Metirsîya mirinê û piştî mirinê jî bi awayekî vekirî di helbestên xwe de kirîye mijar û li gorî mijara xwe jî şîretên xwe bi xwendevanan re parve kirîye. Bi vê jî mebest kirîye ku xwendevan û civat li gorî exlaqeke baş tevbigerin û teşeya jîyanê bi vî awayî bigerînin.

Di hizra tesewifî de mirina ruh tune ye û helbestvanê vê edebîyatê jî li gorî vî qaydeyî tevgerîyane. Feqîyê Teyran jî di helbestên xwe de bi vê nêrînê nivîsîye. Di helbestên wî de em dibînin ku ew gilî û gazindên xwe ji fanîbûnê dike û xema roja baqîbûnê dikşîne herwiha ji bo roja axiretê jî kar dike.

Feqîyê Teyran di helbestên xwe de balê dikîşîne ser kiryarên qenc û xirab. Eger meriv di nav kiryarên xirab de cih girtibe mirinê ji bo wî kesî wekî tirs, xof û agirê cehenemê pênase dike. Eger meriv xwedî kiryarên qenc jî be wê demê mirinê jî bi awayekî xweş pênase û rave dike. Em dê di helbestên wî de hizra mirinê analîz bikin û ji wan mînakên bidin.

2.1. Ey Av û Av

Feqî di vê helbesta xwe de, bi alîkarîya metafora avê, şerha eşqa xwe ya îlahî dihîne der. Herwiha bi gotegota xwe ya ku li gel avê coş û heyecana dilî derdixîne berçav. Di vê helbestê bêhtir behs li fanîbûn û kaînatê dihê kirin. Ev helbest bi giştî ji 46 malikan pêk dihê. Di vê helbestê de em dê tenê li ser mînakên temaya mirin û piştî mirinê rawestin. Wekî mînak;

*Ji wesletê cuda kirîn
Ji suhbetê em rakirîn
Hetta qiyam sewda kirîn
Sergeşte bûn di hedretê (Yıldırım, 2022: 46)*

Di vê malikê de Feqî diyar dike ku heta qîyametê ew dê sewdeserê eşqa îlahî be û di vê oxirê de jî razîye ku sergeşte be yanî serzîz be.

Rasit e qewî ev mela!

*Eslê qisê zanî hela?
Hîna ku bû “qalû bela”
Ma hûn nebûn di hedretê? (Yıldırım, 2022: 46)*

Berîya ku em tesbîta xwe derbarê vê malikê de bikin divê em bi kurtî behsa têgiha “Qalû Bela”yê jî bikin. Ji ew cihê berîya ku dinya ava bûye û ruh lê kombûne re Qalû Bela dihê gotin. Qalû Bela bi taybetî di edebiyata tesewîfî de xwedî cihekî girîng e, bi navê Bezm-î Elest jî dihê naskirin (Coşkun, 2016:97). Di ayetên 172 û 173 yan yê sûreya Arafê de jî sihbeta di navbera Xweda û ruhan de hatîye ji Cenabê Pêxember re hatîye wehîkirin.

Feqî jî di vê malikê de balê dikêşe li ser wê bûyerê û bi awayekî gazindî soza ku li hember Xwedê dane dixê bîra guhdaran.

*Di hedretê ma hûn nebûn?
Li Latîfî pêweste bûn
Di xizmeta Baxoy xwe bûn
Heyane roja axretê (Yıldırım, 2022: 46)*

Di vê malikê de jî berdewamîya malika jorîn dihête kirin. Feqî guhdaran arasteyî soza wan a Qalû Belayê dike û bi bîra wan dihîne ku wan soz daye Xwedayê xwe û divê li ser wê sozê rawestin û heta roja axiretê di xizmeta Xwedê de bin.

Di vê helbestê de Feqî ji aliyê vegotinê ve metodeke qewî bikar anîye. Hem li gel avê dikeve nav gotegotê hem jî ji aliyê kesê sêyem ve mijarê dide berdest û li gorî rêçûna helbestê ahengê diguherîne. Ji aliyê bikaranîna zimên ve jî carinan xwerû/sade û hêsan e, carinan jî metodên dijwar dikeve berçav û meriv asê dibe. Ji ber ku mijara me tenê bi temaya mirinê ve sînardarkirî ye em dê zêdetir nekevin nav meseleya zimên û uslûba helbestê.

2.2. Hûn Werin

Feqîyê Teyran ku wekî helbestvanê şîretê jî dihê zanîn, di helbestên xwe de mijara mirinê bi awayekî zêdetir bikar anîye. Di vê mersîyeyê de jî ligel ku di kedereke xedar de ye jî di çarçoveya wahdet-ul wicûdê de merama xwe îfade kirîye. Di vê helbestê amaje pê dihîne ku dinya fanî ye, bi felekê re bawerî nabe, her tişt mecaz e, ji bilî heqîqetê yanî heqîqeta Şahê Qudretê her tişt fanî ye.

Wextê em li benda yekê dinihêrin ku gazî cîran û xelkê am dike: Feqî di mijarên tesewîfî û dînî de hatîye astekê, û dizane ku xêr jî, şer jî ji Xwedê ye, lê ji ber ku ji jina! xwe gelekî hez kirîye nizanê dê çawa tevbigere. Ew Feqîyê şîretkar xwe diavêje bextê xelkê ku çareserîyekê jê re bibînin û derdê wî sivik bikin.

Eger ji hêla metnê ve em lê binêrin, ji bo mecaz û heqîqetê berawirdîyek dikeve pêşberî me. Tiştên fanî çiqasî xweş bin jî wextek dihê bi dawî dibin û vedigerin heqîqetê. Dinya ku navenda mecaza însên e dişibe qebrê, qebr jî hemû xweşikahîyan di nav xwe de difetisîne. Feqî li vir jî ber mirina yara! xwe gelekî aciz bûye lê ne li ber heqîqetê li ber mecazê serî hildide, dinyayê û felekê sîcdar dike.

Ji hêla takekesî ve jî em dikarin nirxandineke wisa li ser vê helbestê bikin: Herçend di vê helbestê de nîşan û qaîdeyên evîndarîyê hebin jî temaya hizin, matem û mirinê berbelavtir e her wiha pesn û bilindkirina Xwedê û heqîqeta mirin û fanîtiyê wekî mijara sereke hatîye neqşkirin. Dîsa Feqî dixwaze şîretê di nav helbestê de bihewîne. Herwiha dixwaze bîne zimên ku ew jî hewcedarê şîretan e.

Ev helbest ji 20 beytan pêk dihê, çend mînakên derbarê mirin û piştî mirinê di vê helbestê de ev in:

Îro qewî têtin girî

Sosin di mêrgan xeyirî

Sed heyf li lêvê şekirî

Êdî venaxwut şerbetê (Yıldırım, 2022: 47)

Feqî di vê malikê de eşkere dike ku xwediyê lêvên şekirî edî dê nikaribe lezetê ji dinyayê werbigire, loma jî wê dişibîne sosineke çilmisî an jî rengjêçûyî.

Herçî dike ew Mîr dike

Xêr û şeran teqdîr dike

Daxan li qelban pir dike

Sotim bi narê firqetê (Yıldırım, 2022: 47)

Di vê malikê de jî Feqî behs ji Rebê Alemê dike û dibêje; ew ê ku me ji hev cuda kirîye Xweda ye. Herçend dil bisoje jî, cudahî aciziyê bide jî xêr û teqdîr ji wî ye. Di van malikan de mirin bi temayeke hizinê derdikeve pêşberî me.

Mîm û Hê şairê pak e

Her kesê bi ruh ji mak e

Hemîyan Xaliq fena ke

Xeyrî ji Şahê Qudretê (Yıldırım, 2022: 49)

Di vê malikê de feqî dîyar dike ku her tiştên li dinyayê; çî dar û ber, însên, cin û heywên her candarekî ku ruh pê re heye dê bimirin. Ango dê Xwedê ruhê wan bistîne her wiha li kaînatê ji bilî Şahê Qudretê yanî Xwedê pê ve çî kes dê nemîne. Bi vî awayî balê dikêşe ser fanîbûn û jîyana derewîn ya dinyayê.

2.3. Beyta Dilî

Di vegotina vê helbestê de Feqî, yekser li ser dilê beşeran ve mijara xwe dihûnîne. Di vê helbestê de bi exleb li ser razana dilî bûyer diqewime li gel razanê, daraza xefletê bi zimanekî tund hatîye vegotin.

“Wî xwestîye ku pêxember û dewlemendên dîrokî bi bîr bîne û aqûbeta wan li ber çavan raxîne, da ku hay ji xwe û aqûbeta xwe hebe. Bi vî awayî xwe û nefsa xwe dixê bin kontrolê û xwe ji Xwedayê xwe xafil nahêle” (Ertekin û Basuguy, 2022: 66).

Bi gelemperî ev helbest li ser fanîbûnê ye û temaya mirinê di vê helbestê de berbelav e. Ev helbest ji 82 beytan pêk dihê, ji ber ku temaya mirin û piştî mirinê di vê helbestê de gelek in em dê li ser çend mînakan tenê rawestin.

Dibarin tîr ji gerdûnê

Ji xew rabe demek runê!

Tu natirsî ji îtûnê!

Li bin te agir û nar e (Yıldırım, 2022:51)

Feqî di vir de, behs li wehşeta dinyayê dike. Li gorî metodên bikaranîye meriv fêhm dike ku ew dinyayê cihê xefletê û mirovî jî wekî korekî di hundirê wê de digevize dibîne. Temaya piştî mirinê di vê malikê de bi tirs hatîye vegotin.

Tu qûtê xwo niha çar ke

Zewada axretê kar ke

Bilezîne û zû bar ke

Ku hêja suk û bazar e (Yıldırım, 2022: 56)

Di vê malikê de Feqî hem balê dikêşe ser tedbîrê hem jî girîngiyê dide kiryarên qenc ji bo roja axiretê yanî piştî mirinê. Divê meriv ji bo roja axiretê di nav kiryarên qenc de be, hêj ku meriv li ser dinyayê ye divê tedbîra xwe

li gorî piştî mirina xwe ve girê bide û ji bo roja nîhayî amade be.

Ne Adem ma û ne Şîs ma

Ne Nûh ma û ne Îdrîs ma

Ne Yunus ma û ne Cercîs ma

Ne Eyyûbê brindar e (Yıldırım, 2022: 57)

Di helbesta Beyta Dilî de meriv bi awayekî giştî temaya mirinê û piştî mirinê dibîne. Bi exleb behs li tedbîra roja axretê û nesihetê hatîye kirin. Di vê malika ku me hîlbijartîye de jî Feqî bi zimanekî gelekî zelal û vekirî behs ji Pêxemberan kirîye û dibêje; dinya ji wan re nema û bi me dide fêmkirin ku dê dinya ji me re jî nemîne.

2.4. Îlahî Ebdûke Atak

Feqî di vê helbestê de ligel rehma Xwedê behsa roja axiretê û hesabdayînê dike. Di beytên vê helbestê de meriv dibîne ku Feqî ji bo roja axiretê 'ef û îmanê jî Xweda nîyaz dike. Ev helbest ji 26 beytan pêk dihên. Hin mînakên metirsîya roja axiretê di helbestê de ev in:

Îlahî 'ebdûke atak

Fehaza 'indeke atak

We ma Rebbun lehu siwak

Rehîmtir ji da û baban î (Yıldırım, 2020: 86)

Di vê malikê de Feqî dibêje; ey Xweda ebdê te hate cem te, hatîye pêşberî hizûra te ji bilî te Rab tune ye û tu ji dê û bav bi rehmêttir î. Armanç di vir de efû xwestin e. Feqî di vê helbestê de temaya piştî mirinê anîye zimên û di seranserê helbestê de tewbe xwestin û mehcûbî dihête dîtin.

2.5. Bersîsê Abid

Di vê çirokelbestê de behs li abidekî ku ji rêya Xwedê dur dikeve dihête kirin. Di vê çirokê de mijar bi exleb li ser fitneyê hatîye hunandin. Bersîs ji rêya heq derdikeve, kiryarên ne qenc dike û ji şeytanî re biat ango secde dike. Di encama vê helbestê de jî Bersîs bêîman diçe qebrê. Ev helbest ji 211 beytan pêk dihê di helbestê de temaya mirin û axiretê bi vî rengî derdikevin pêşberî me.

Taetê pir wî rîz dikir

Ji herçî heram perhîz dikir

Zêde ji qencan bîz dikir

Ji tirsaroya axretê (Yıldırım, 2020: 98)

Temaya piştî mirinê di vê malikê de xwe kifş dike. Di vê malikê de ji ber tirsaroya roja axiretê Bersîs ketîye nav kiryarên qenc û xwe dûrî heramiyê kirîye û bûye dostê kesên qenc.

Pîroz e tem'a axretê

Ya nav û namûsa me tê

Meyla liqaya cennetê

Ew fi'le xas bi kêr me tê (Yıldırım, 2020: 107)

Di vê malikê de jî xweşîya axiretê dihê vegotin. Amaje dike ku namûs û keramet di axiretê de ye û herwiha lavaya cennetê hatîye kirin. Di malika jorîn de her tiştên ku qenc û rast in di roja axiretê de dibê nesîbê beşeran. Feqî, metirsîya roja axiretê û mirinê bi awayekî eşkere li ber çav dihîne. Behs ji giranîya roja axiretê hatîye kirin.

2.6. Zembilfiroş

Di vê çirokelbestê de behs li Zembilfiroş û Xatûna Mîrî dihête kirin. Di vê helbestê de jî gelek nimûneyên şîretê derdikeve pêşberî me. Zembilfiroş kesekî di rîya Xwedê de ye û ji Xwedayê xwe re jî sadîq e. Bi karê

selikfirotinê ve mijûl e. Xatuna Mîrî wî dibîne û eşqa mecazî li serê wê dixê. Ew dixwaze Zembilfiroş bixapîne û wî aletî emelê xwe yê neqenc bike. Ev çîrokehelbest serpehatîya Zembilfiroş û Xatûna Mîrî bi me re dide zanîn.

Ev helbest ji 56 beytan pêk dihê û hin tesbîtên temaya mirin û piştî mirinê de di helbestê ev in;

*Law ji Xatûnê dibête
Tu mexwaz ya dil divête
Da ji heq nebin fihête
Rûsipî bin di qiyametê*

*Gul dibê; Bawêj xeyalan
Were nav doşek û balan
Têk bide zulfan û xalan
Dur e roja axretê (Yıldırım, 2020: 130)*

Di malika yekem de Zembilfiroş balê dikêşe ser roja qiyametê û ji bo li pêşberî Cenabê Heq fedîkar nebin hişyarîyan li Xatûnê dike. Ew amaje dike ku piştî vê fanîbûnê baqîtî heye û ji bo hewesên dinyewî divê axireta meriv nekeve nav xeterê. Xatûnê jî wekî bersiv lê vedigerîne; Hê ji roja axiretê re heye, dixwaze meyla wî bibe ser kiryarên neqenc.

Di vê helbestê de bi du awayan temaya mirinê derdikeve pêşberî me yek ji aliyê kesekî sofî ve nêrîna roja axiretê û tirs û mehcûbîyeta ji Xwedê rave dike di ya din de jî kesekê ku li pey nefis û lezeta dinyayê ketîye hatîye destnîşankirin.

*Er bi roj û er bi şev e
Ta'et bikin hûn bi xev e
Kesê ku rast xeber ev e
Da hûn nebin ji axretê (Yıldırım, 2020: 134)*

Di vê malikê de jî Feqî bi awayekî pendî behs ji roja axiretê kirîye û ji bo piştî mirinê dibêje meriv taet û îbadetê bike da ku axireta mirovî baş be.

2.7. Kela Dimdimê

Kela Dimdimê destana qehremanîya kurdan e. Di vê helbestê de bi exleb uslûba mêranîyê hatîye neqşkirin. Temaya mirinê di vir de li ser şehîdbûnê û di rêya Xwedê de ye. Li gorî lêkolerên qadê Kela Dimdim, destana mêrxasî, qehremanî û welatparêzîyê ya ji hemîyan mezintir û belavtir e. Naveroka wê têt û tîjî ye û uslûba wê gelekî rewan e weke berhemên din ên Feqî. Loma jî ev dastan di nava kurdan da gelek belav bûye û ji aliyê civaka kurdî ve gelek hatîye hezkirin (Kaplan, 2015: 5). Dîsa di gelek çarînên di da medhê qehremanî û welatperwerîyê dihête dayîn. Li gor Feqî piştî şerî mayîn qehremanî ye û mirin jî şehadet e, lewma divê mirov xwe ji şerê bo parastina welatî nedete paş. Mirov dikare beş û çarînên vê helbestê di hînkirina nixrê civakî ên wekî qehremanî û welatperwerî yê da bi kar bîne. (Kurt, 2022: 103)

Di vê destanê de, behs li şerê kurdan û şahê Îranê dihête kirin. Di nav gel de jî gelek versiyonên ku ji aliyê dengbêj û çîrokbêjan ve hatîye vegotin heye. Ev helbesta Feqî ji 67 beytan pêk dihê. Her wekî me di destpêkê de jî amaje pê anîye, ev helbest helbesta qehremanî ye û temaya mirinê di vir de bi qehremanîyê hatîye hunandin. Gelek nimûneyên mirin û piştî mirinê di vê helbestê de hene. Hin ji wan ev in;

*Helal kirîye Tahayê
Mezhebê we bi kêr nayê
Em dimrin nayête rayê
Axret xwoştir e ji dinyayê (Yıldırım, 2020: 135)*

*Şehîd bin terka dinê kin
Navekî ji xwe re çêkin
Bes e Kelê asê kin
Rabin vêk ra hewlê kin (Yıldırım, 2020: 135)*

*Şehîd bûn çun ji Xwedê ra Ew rengen govend gera
Xan û ev xelkê wê ra
Beheşt û hûrî jê ra (Yıldırım, 2020: 143)*

*Hemî kuştin bixwe ran
Şehîd bûn çûne baxan
Bihîşt birin ji xwe ran
Gotin dema jimiran (Yıldırım, 2020: 144)*

Her wekî di beytên jorîn de jî hatîye eşkerekirin mirin bi awayekî qehremane hatîye pêşwazîkirin. Di oxira rêya heq de mirin dihêtê hunandin û di encamê de bawerî bi cenet rehmanî hatîye kirin.

2.8.Şêxê Sen'anî

“Yek ji çîrokên têkilî ‘işqa mecazî û dubendîya ‘işqa mecazî-îlahî ya ‘aşîqî, çîroka Şêxê Sen’an e ku di edebîyatên gelên misliman de û xusûsen di edebîyata tesewîfî de bi gelek varyantan heye û berbelav e. Edebîyata Kurdî jî xwe ji vê çîrokeşî‘rê bêpar nehiştîye, bo nimûne Feqîyê Teyran ev çîrok wekî menzûmeyekê bi zimanê kurdî û bi hostayî honaye” (Ertekîn û Basuğuy, 2022: 80)

“Ev pendeçîrok hikmeteke derasayî di xwe de dihewîne. Çîrok çendîn tesewîfî be ew qas jî hikemî û şîretamîz e. Ji ber ku behsa rêya heqîqetê ya di mecazê de dike, hin caran nehatîye fam kirin an şaş hatîye famkirin. Jixwe ev mijara ‘işqa heqîqî, di edebîyatê de pîrî cara jî bo lêkoleran bûye gengeşî û ciyê nefamiyê” (Ertekîn û Basuğuy, 2022: 89).

Em dê zêde nekevin nav naveroka helbestê, di vê serpehatîyê de em dê behtir bala xwe bidin ser temaya mirin û axiretê. Ev helbest 362 beytan pêk dihê û gewretirîn helbesta feqî ye. Em dê nimûneyên mirin û piştî mirinê bi çend beytan rave bikin.

*Sofî dibên: “Ya Ellah e”
Şêx îxtiyar kir dojah e
Tabî' bibin çî tê neh e
Lahiq dibin di hirqetê (Yıldırım, 2020: 173)*

Di vê malikê de mirîdên Şêxê Sen'an dibînin ku, şêxê wan ketîye nava xefletê û rêyeke xirab hilbijartîye. Mirîdên wî jî ber tirsaxiretê û agirê cehenemê xwe ji rêya wî didine alî û ji dergehê wî cuda dibin.

*Di hezreta hev fekkirîn
Li ber surê nasebirîn
Her du bi derdê hev mirîn
Li wê gihane wesletê*

*Ji hezretê halek wê dî
Herdû bi libsê cesedî
Çûne heyata ebedî
Zava û bûkên axretê (Yıldırım, 2020: 196)*

Di vê helbestê de eşqa îlahî bi awayekî mecazî hatîye hunandin. Di encamê de Şêxê Sen'an mebesta xwe înye der. Di van malikên jorîn de jî kifş dibe ku bi awayekî pak û paqij dê li axiretê bigihêjin meqsed û miradê xwe. Axiret xelasî û bêdawîbûn e her wiha cihê şahî û kêfxweşîyê ye. Mirin di vê helbestê de wekî gihîştinê derdikeve pêşberî me.

2.9. Fesla Biharê Cennetê

Di vê helbestê de Feqî, biharê dişibîne cenetê û pesna wê dide her wiha bi zimanekî dilhejok helbesta xwe di-hunîne. Gava em li helbestên Feqî dinihêrin bi exleb di dawîya wan de behsa mirinê an jî axiretê kirîye. Di vê helbestê de jî heman metod derdikeve pêşberî me û ji bo roja axiretê dua û lavayan ji Xweda kirîye. Ev helbest ji 12 beytan pêk dihê û hin mînakên derbarê mijara me de ev in;

Eya Îlahî dikim hewar

Ji tirsê ezabê nakim qirar

Bi rehma xwe me ke sitar

Dîsa bi xêr bêtin bihar (Yıldırım, 2020: 204)

Her wekî li jorê jî me amaje pê anîye Feqî ji tirsê ezabê ji Xwedê re lava kirîye û xwestîye ku bi rehma Xwedê bête bexşandin da ezab ji qebrê nebîne.

2.10. Îro ji Dest Husna Hebîb

Di vê helbestê de temaya sereke evîn û hestên dilî ne. Behs li agirê eşqê dihête kirin û ji haleta tê de ye nerazîbûnek jî heye. Ew di vê helbestê de ji ber perîşanî û nexweşîya xwe mirinê kirîye armanc. Ev helbest ji 34 beytan pêk dihê û hin mînakên derbarê mirinê de ev in;

Sotime qet pêt û nar e

Kuştîme derb lê dîyar ne

Min demek Sebr û qirar ne

Nexweşê pir jan im ez (Yıldırım, 2020: 223)

Encam

Di edebîyata klasîk ya kurdî de Feqîyê Teyran yek ji stûnên herî bibandor û xwedan hizr û hêz e. Eger em berawirdiyekê derbarê wî û nûnerê edebîyatvanên rojhilafî de bikin em dê nikaribin Feqî ji wan helbestvanên gewre yê wê qadê cuda bikin û kêmbibînin. Feqîyê Teyran bi afirandina berhemên xwe û hizr û ramana xwe ve mora xwe li edebîyata kurdî a klasîk xistîye. Di avakirina berhemên de kêşên xwemalî (kurdî) bikar anîye û gelek berhemên bandorker û resen di vî warî de wekî mîras hinartî ye.

Feqîyê Teyran di helbestên xwe de mijarên wekî eşqa îlahî û mecazî, ciwanîya siruştê, pesn û medhdana Cenabê Pêxember û Şahê Qudretê û hwd. kirîye. Di her helbesteke wî de hewldana şîret û pendê heye. Di vê xebata me de mijar derbarê mirin û piştî mirinê hatîye bisînorkirin lewre me jî li gor daneyên li ber dest ev xebat nirxand.

Di her helbesta wî de hizra mirin anjî axiretê nayête dîtin lêbelê di helbestên wî de nîşaneyên vê mijarê hene. Di “Ey av û avê” de balê dikêşe ser Qalû Belayê û derbarê wê mijarê de balê dikêşe ser roja axiretê. Di helbestên wî de teslîmbûna Xwedê bi awayekî aşkera dikeve berçav. Herî zêde ev tema di helbesta “Hûn Werin” û “Dilo Rabe” de derdikeve pêşberî me.

Di helbesta “Hûn Werin” de cihêbûna ji dost/yarê hizin û matema xwe dihîne ser zimên û amaje pê dihîne ku mirin tenê destpêke û ne bêdawîbûn e. Di helbesta “Dilo Rabe” de şîret li guhdaran dike û ji bo roja axiretê wan dawetî tedbîrê dike û behsa dijwarîya axiretê û qebrê dike.

Feqîyê Teyran di helbestên xwe de wehdeta wicûdê û fenafillahê jî wekî metodekê kirîye mijar û di vî warî de jî helbestên xwe danîye. Di destana Kela Dimdimê de mijara şahadetê dikeve pêşberî me herwiha di helbesta Şexê Sen’an de jî metodên derbarê wehdeta wicûdê derdikevin berçavan.

Di helbesta “Îlahî Ebdûke Atak” de Feqîyê Teyran risteyên helbesta xwe yekser bi temaya mirin û piştî mirinê dinivîsîne û mijara xwe di çarçoveya vê ramanê de dihunîne. Di helbesta Zembilfiroş de jî qencî û xirabî ji hev cuda dibin û bi awayekî zelal Zembilfiroş xwe dûrî nefis û kiryarên dinyewî dike û hesabê piştî mirinê bi bîra guhdaran ve dixîne.

Di helbestên dîtir de jî xwe parastina ji agirê cehenemê dihête dîtî û felsefeya “berî mirinê bimirin” di helbestan de dihête dîtî. Mirin di helbestên Feqîyê Teyran de bi exleb gihîştina Xwedê temsîl dike û bi awayî marifeta xwe bi rêya helbestên xwe ve derxistîye der.

Feqî di temsîlyeta mirinê de hêla xwe ya mitesewif derxistîye der û derbarê vê temayê de miheqeq şîret û rêyekê nişanê guhdaran kirîye da ku ji wê roja hesab dayîne mumîn fedîkar nebin û da bizanibin dinya fanî ye û heq tenê li ba Xwedê ye. Hizra tefekurê û nefsbîçûkîyê derdikeve pêşberî me û wekî ronîkerekî xwe bi guhdaran daye naskirin.

Çavkanî

- Akbaş, Muhsin. (2022) Yahudi ve Hristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İncancının Dini ve Teolojik Temelleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15, 37-60
- Bashirov, D. (2021).Tasavvufta Ölüm.(Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, İ. (2009) Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm, Atatürk Üniversitesi,Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi, Sayı:40, Erzurum.
- Diyanet, Meal. (2012) Eref, 172/173.
- Diyanet, Meal. (2012) Enkebût, 29/57.
- Diyanet, Meal. (2012) Beqere, 56.
- El-Acluni, İ.B.M (2019) *Keşfü'l Hafa. İstanbul: Beka Yayınları.*
- Ertekin, M.Z û Basuğuy, B. (2022). *Feqîyê Teyran: Şai're Hikmet û Nesihetê.* Timurtaş, A. û Özdaş, H. û Ahmad, H.O. û Acar, M(Ed), Feqînasî, Ankara: Peywend.
- Kitabı Mukaddes. (1998) Yuhanna 13/1.
- Kurt, Ş. (2022). Bikaranîna Berhemên Feqîyê Teyran di Perwerdeya Nîrxan da.Timurtaş, A. û Özdaş, H. û Ahmad, H.O. û Acar, M(Ed), *Feqînasî.* Ankara: Peywend.
- Russel, J. (1987) Our Father Abraham and the Magi, Journal of K. R. Cama Oriental Institute.
- Saydun, E. (2018). Teşe û Ciwankariyên Wêjeyî Di Dîwana Feqîyê Teyran De.(*Yüksek Lisans Tezi*). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.* <https://tez.yok.gov.tr/>.
- Yakıt, İ. (2019). *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ.* İstanbul:Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Yıldırım, K. (2014). *Fakî-yi Teyran Dîvan – Dîwan Feqîyê Teyran.* T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara.